

*DE POLITIEKE CONTROLECOMMISSIE VAN DE
COMMUNISTISCHE PARTIJ VAN BELGIË:
HAAR OPDRACHTEN, ORGANISATIE EN ARCHIEF.
EEN VERKENNING*

Juul Verhelst en Griet Maréchal

Het Documentatie- en Archiefcentrum van de Communistische Beweging in België (DACOB) en het Centre des Archives communistes en Belgique (CARCOB), beide gevestigd in Brussel, zijn twee onafhankelijke vzw's. Zij beheren de archief- en documentatiebestanden die hun werden geschonken of in bewaring gegeven. Overeenkomstig de archivistische stelregel dat niet mag gescheiden worden wat als een eenheid werd gevormd, staan zij samen in voor de oorspronkelijk unitaire archieven van de leidinggevende instanties van de Communistische Partij van België. Immers, zonder respect voor die eenheid wordt het moeilijk om inzicht in de historische context te verwerven. Bij deze partijarchieven gaat het om een bewaargeving, niet om een overdracht van eigendom.

Werner Vandenaabeele heeft zich gedurende diverse jaren actief ingezet voor het functioneren van het DACOB. Kwam hij vanaf 1991-1992 eerst als vorser, later was dit als medewerker om twee dagen per week de leeszaal open te houden. Hij zette zich ook in bij de verhuizing van de bestanden van de Stalingradlaan naar de Kazernestraat. Ook zonder aan deze partij gebonden te zijn, was hij zich als historicus en linkse flamingant bewust van de waarde van de communistische archieven en brochures voor de politieke en sociale geschiedenis. Redenen te over om, mede namens het DACOB, in dit huldeboek aanwezig te zijn.

HET ONDERWERP

Als onderwerp viel onze keuze op de problemen die het archief van de Politieke Controlecommissie van de Communistische Partij van België stelt. Eén ervan -en niet het minste- is een zeker niveau van wanorde. Dit is niet uniek: chaos treffen we aan in archiefbestanden van vele verenigingen en actieve personen. Actievelingen op elk terrein, politiek, economisch of cultureel, nemen zelden de tijd om hun archieven goed geordend en toegankelijk te houden. Hiermee is niet gezegd dat dergelijk archief onbruikbaar is, maar moeizaam zoekwerk is meestal wel het resultaat. De onderzoeker is nooit zeker of hij wel alles heeft gezien wat zijn onderwerp raakt. Dit geldt ook voor ons: we zijn er niet in geslaagd alle dossiers en alle brochures minutieus door te nemen en verontschuldigen ons o.m. voor het feit dat we soms Franse teksten aanhalen waar allicht Nederlandse moeten bestaan hebben en wellicht nog te vinden zijn.

Voor archivariissen is chaos een moeilijk en tijdrovend maar interessant probleem. Wat is in zo'n geval een goede ordening? Houdt men angstvallig vast aan de gevonden toestand, herstelt men de zogenaamde oude, lees oorspronkelijke orde of grijpen we in? Was er wel een oude orde? Hoe creëren we het snelst een maximale toegankelijkheid? De elektronische opslag biedt nieuwe mogelijkheden tot ontsluiting en dwingt ons tot het herdenken van deze archivistische problematiek. Door personeelsgebrek is een grondige inventarisering echter meestal een onbetaalbare luxe geworden.

Wij zullen de factoren die tot die archivalische chaos bijdroegen proberen te begrijpen. Misschien kan men hieruit lessen trekken en kunnen de actievelingen waarvan sprake een beter toegankelijk archief opbouwen of -in het jargon van de archivaris- vormen. Toch is het niet onze bedoeling om voor dit huldeboek een zuiver archieftheoretische bijdrage te leveren. Evenmin willen we een historisch artikel schrijven, al stippen we wel aan welke categorieën van informatie in de bronnen voorkomen om het belang van dit archief aan te tonen.

Een andere reden waarom wij het archief van de Politieke Controlecommissie (PCC, in het Frans

“*Commission de contrôle politique*” of CCP) van de Communistische Partij tot onderwerp nemen, houdt verband met de aanwezigheid en de samenstelling van een bijzonder soort van persoonsdossiers in dit bestand. Het aanleggen van dossiers over leden is typisch voor de Communistische Partij van die dagen en wijkt af van de geplogenheden bij andere partijen in België. We mogen gewagen van een zeldzame bron. Wij hebben uiteraard niet alle dossiers doorgenomen. Wat wij terloops vonden, lijkt toch voldoende representatief. Sinds wijlen professor Jan Dhondt in België heeft gewezen op het belang van de studie van de militant om een partij te begrijpen, heeft deze benadering bestendig aan belang gewonnen. De kennis van de sociale en culturele achtergrond van de betrokken individuen, de houding die zij bij bepaalde gelegenheden aannemen (tegenover de buitenwereld zowel als binnen de eigen beweging), de meningen die zij opperen en de handelingen die zij stellen, dit alles diversificeert het beeld van een politieke partij. Zonder het belang in twijfel te trekken van de grote lijnen die vastgelegd worden door de congressen en de uitvoering door de dagelijkse leiding, is de inbreng van de militant op het terrein belangrijk. Algemene lijn en concreet beeld vallen immers niet altijd samen. Dit maakt dat het individuele, soms zelfs biografische element een wezenlijk onderdeel is gaan uitmaken van dergelijke historische studies. Op dit punt zijn de dossiers die de PCC heeft gevormd tijdens haar controlewerk uitermate interessant. Vergeten we echter niet dat de Communistische Partij gedurende de Tweede Wereldoorlog om begrijpelijke redenen alles vernietigde wat niet in handen van de nazi's mocht vallen. Er werd niets of zo weinig mogelijk aan het papier toevertrouwd tijdens de bezetting. Wat we over deze en de vooroorlogse periode vinden (b.v. autobiografische teksten), is na de bevrijding op schrift gesteld.

Na een overzicht van de voornaamste zoekinstrumenten voor de geschiedenis van de partij en in het bijzonder van de PCC, schetsen we hoe deze PCC was samengesteld, de opdrachten die zij te vervullen kreeg en de wijze waarop zij haar archief vormde. De archiefvorming bekijken we uiteraard kritisch.

DE ZOEKINSTRUMENTEN

Voor een goede kennismaking met het communistisch archief, de desbetreffende bibliografie en de beschikbare inventarissen kan men terecht bij het naslagwerk van Patricia Van Den Eeckhout en Guy Vanthemsche (red.), *Bronnen voor de studie van het hedendaagse België, 19de-20ste eeuw* (Brussel, VUBPRESS, 1999), met name de hoofdstukken gewijd aan de bronnen voor de geschiedenis van de communistische partijen en aan de persoonsarchieven. Het DACOB en het CARCOB komen ook aan bod in de hoofdstukken over de periodieken, de mondelinge bronnen en de foto's. Informatie over de communistische archieven vindt men in dit naslagwerk ook nog in de notities over het AMSAB-Instituut voor Sociale Geschiedenis, het Studie- en Documentatiecentrum Oorlog en Hedendaagse Maatschappij (SOMA) en het Institut d'Histoire Ouvrière, Économique et Sociale (IHOES). Rik Hemmerijckx publiceerde een gedetailleerder overzicht van het communistisch archief dat bij het AMSAB wordt bewaard in het tijdschrift *Brood & Rozen* (1997/4), een nummer dat aan het communisme in België is gewijd⁴.

Het voornaamste zoekinstrument voor de persoonsdossiers in het archief van de PCC is opgemaakt door Milou Rikir: *Catalogue des dossiers C.C.P. - Répertoire des dossiers personnels constitués par la Commission de contrôle politique du Parti communiste de Belgique pour les fédérations de Wallonie et les militants francophones de la fédération de Bruxelles* (Brussel, 1999). Claude Renard schreef de inleiding bij deze publicatie. Men moet de omschrijving “militants francophones” uit de titel breed interpreteren. Zo vindt men in deze *Catalogue* o.a. Bob Claessens terug, een geboren Antwerpenaar, die als advocaat en als communistisch militant in Brussel dikwijls de Franse taal gebruikte, maar die in Vlaanderen en in Wallonië even actief en bekend was, o.m. als spreker over het dialectisch en historisch materialisme. Bij het opmaken van deze lijst werd niet in termen van Waal of Vlaming gedacht, maar in organisatorische: tot welke federatie hoorde het lid, een Vlaamse, een Waalse of een Brusselse? Wie naar Vlamingen zoekt, kan bij het DACOB of het CARCOB een niet gepubliceerde lijst raadplegen, die achteraan de *Catalogue* is toegevoegd. Een aantal dossiers over Waalse militanten raakte verzeild bij het Institut d'Histoire Ouvrière, Économique et Sociale (IHOES). Een lijst van deze dossiers werd toegevoegd aan de genoemde *Catalogue*.

OPDRACHTEN EN SAMENSTELLING VAN DE PCC

Van 1921 tot 1935 werden alle geschillen inzake de werking en de discipline in de partij behandeld door het Politiek Bureau (PB). Voor financiële aangelegenheden bestond er een controlecommissie, zoals blijkt uit een ontwerp van statuten voor het nationaal congres van 1929. Titel XI, artikel 46 van dit ontwerp bepaalde dat het congres een "*Commission centrale de vérification des comptes*" zou kiezen voor het nazicht van de rekeningen. Zij moest de kas, de boekhouding en de "*entreprises*" van de partij controleren. Met "*entreprises*" werden niet de politieke activiteiten bedoeld, maar wel de bedrijven, de initiatieven waar geld mee gemoeid was, zoals blijkt uit de toegevoegde verduidelijking ("*Bureau d'éditions, etc.*").

Een ander probleem dat zich stelde in heel de communistische beweging was dat van de vorming en de betrouwbaarheid van het kader. De Comintern⁵ drong reeds vanaf 1932 aan op de vorming van een commissie voor de kaders en op de noodzaak om de militanten hun autobiografie te laten schrijven⁶. De vereisten inzake politieke kwaliteit, discipline en veiligheid vielen samen. De nationale conferentie van Charleroi in april 1935 gaf gevolg aan de Cominternrichtlijn en oordeelde klaarblijkelijk dat politieke en financiële controle bij elkaar hoorden. Het nationaal congres van 1936 bevestigde dit alles door in de nieuwe statuten een Centrale Controlecommissie (CCC) te voorzien (artikel 38), een benaming die tot in 1951 werd gebruikt. De controle over de boekhouding en over de bedrijven bleef behouden, maar er werd aan toegevoegd dat deze commissie alle nodige ("*utiles*") bevestigingen en onderzoeken ("*enquêtes et investigations*") kon uitvoeren inzake de activiteiten van de leden. De veiligheid verzekeren betekende dat zij ongedisciplineerd gedrag en iedere poging tot ontbinding of provocatie van de organisaties van de partij zou bestrijden. De commissie was verantwoordelijk tegenover het centraal comité (CC), waaraan zij eventueel tuchtmaatregelen kon voorstellen. Zo haar dit werd gevraagd, kon zij zelfs een uitspraak doen over een uitsluiting. Tenslotte zou zij een werkingsreglement opstellen dat eveneens aan de toestemming van het centraal comité zou worden onderworpen. Merkwaardig is, zo stipt Claude Renard aan, dat de CCC als een unitair orgaan werd ingesteld door hetzelfde congres dat de Vlaamse communistische partij oprichtte, die van 1937 tot na de Tweede Wereldoorlog bestond en over een zekere autonomie beschikte. Deze auteur plaatst de aanleiding tot de vorming van de CCC in een bredere politieke context. Het ging er om de wederopname van de uitgesloten of uitgetreden leden te beoordelen nu zij door de wijziging van politieke lijn voor rehabilitatie in aanmerking kwamen⁷. Op die wijze werden twee doeleinden verwezenlijkt: de partij herstellen en ze tevens beveiligen.

Het 10de nationaal congres van 1951 herformuleerde de opdrachten. Ten eerste werden de financiële en de politieke controle van elkaar gescheiden. Naast een financiële controlecommissie kwam nu een "*commission de contrôle politique*" (CCP) of "*politieke controlecommissie*" (PCC) tot stand. Volgens titel 8 artikel 40 werd die uitdrukkelijk belast met de volgende taken: "... *s'occupe de la prospection et de la montée des cadres; contrôle l'attitude politique et morale des membres du parti, veille au respect de la discipline, protège le Parti contre la désagrégation, la provocation et la corruption. A la demande du CC elle procède à des enquêtes et fait, le cas échéant, au CC des propositions de sanctions*". Haar samenstelling werd overgelaten aan het centraal comité, wat er in de praktijk op neer kwam dat de impact van het politiek bureau en het nationaal secretariaat directer werden. Ook de voorzitter van de commissie werd rechtstreeks door het centraal comité gekozen (artikel 36). De rechtstreekse verkiezing door het nationaal congres zou het gevaar inhouden dat er naast het centraal comité een tweede leidinggevend organisme ontstond. Renard wijst er terecht op dat de partij zich onder invloed van de Koude Oorlog en van de electorale achteruitgang stroever opstelde. Aan de basis van die reorganisatie zou alleen angst hebben gelegen. Er kan immers geen grond worden gevonden voor de vrees voor een parallelle leiding. Hij stipt aan dat het ging om "*une tendance générale à vider le concept de centralisme démocratique de tout contenu démocratique*" en "*d'un repli sur soi qui se paraît d'énergiques discours sur la pureté des principes*"⁸.

Het congres van Vilvoorde van 1954 zorgde voor een ommezwaai. De verkiezing van de leden van de PCC werd weer toegewezen aan het nationaal congres, maar de PCC kreeg in de statuten toch een plaats onder hoofdstuk 8, dat gewijd was aan het centraal comité (artikel 28). De opdrachten werden nu als volgt geformuleerd: "*La Commission de Contrôle du Parti* (het woord "*politique*" is even vergeten geraakt) *a pour mission de veiller à la sécurité et à la santé du Parti. Elle contribue à éduquer le Parti dans le respect des statuts du centralisme démocratique et de la loi de critique et*

d'autocritique. Elle aide les organismes réguliers du Parti à assumer leurs responsabilités en matière de vigilance, procède aux enquêtes touchant aux organismes nationaux du Parti et examine les appels aux décisions disciplinaires prononcées par les comités fédéraux. Elle est responsable de ses activités devant le Congrès national. Elle soumet ses conclusions et ses éventuelles propositions de sanctions aux instances compétentes". Artikel 29 van de statuten bepaalde dat de waakzaamheid en de discipline een taak waren van heel de partij.

Het 14de nationaal congres van 1963 stond onder druk van de grippistische scheuring⁹. Hoofdstuk 8 en daarin het artikel 28 verschuiven naar hoofdstuk 9 en artikel 34. Inhoudelijk verandert er niets, maar de verkiezing van de commissie wordt terug overgelaten aan het centraal comité, dat tevens bepaalt hoeveel leden zij zal tellen. Deze verkiezing gebeurt eerst jaarlijks, later tweejaarlijks. Claude Renard meent dat deze maatregel een heel andere betekenis had dan in 1951: het ging erom de maoïstische stroming af te blokken en de PCC stevig in handen van de meerderheid te houden. Op 24 april en 6 mei 1963 zetelde een voorlopige commissie, vanaf 27 mei de nieuwe die verkozen was door het centraal comité.

Tengevolge van de veranderingen in politieke lijn gaf het 24ste congres in 1982 aan de PCC een nieuwe opdracht en naam: commissie voor de controle van de interne democratie (artikel 41)¹⁰. De opdracht luidde nu: *"Het CC verkiest om de twee jaar onder zijn leden een commissie voor controle van de interne democratie in de partij. Het stelt het aantal leden van deze commissie vast. De commissieleden mogen hun mandaat niet combineren met een nationaal of federatief uitvoerend mandaat. Deze commissie waakt over de naleving van de statuten en de democratische werkingsregels van de partij. Zij ontvangt een dubbel van alle briefwisseling die de toepassing van de artikels 12 tot 14 raakt*"¹¹. *In geval terzake conflicten zouden rijzen, spant zij zich in om de partijen te verzoenen, welke ook de betrokken organismen of leden mogen zijn. Zij informeert en helpt de leidende instanties van de partij bij het zoeken naar en het bevorderen van kaders. Ze kan op eigen initiatief of op aanvraag haar adviezen en voorstellen aan de betrokken instanties voorleggen*". Hiermee was de oude, reeds overleden inquisitiestijl definitief begraven. Maar de nieuwe politiek kwam hoe dan ook te laat: de dagen waren geteld.

We zezen er reeds op dat een werkingsreglement was voorzien. In een brief van 22 augustus 1957 legt PCC-voorzitter Joseph Thonet een voorstel van werkwijze aan alle federale comités ter bespreking voor. Het voorstel somt alle verplichtingen op waaraan de leden zich volgens de statuten moesten houden: waakzaam zijn inzake de veiligheid en de gezondheid van de partij, belang hechten aan oprechtheid ("*honnêteté*") en aan communistische moraal (het gaat hier om het drankmisbruik en aspecten van het privé-leven in het algemeen), belang hechten aan de financiële controle op ieder niveau en kameraadschap onderhouden. Als specifieke PCC-opdracht wordt gewezen op de bevoegdheid om op al die punten effectief op te treden. Er wordt uitdrukkelijk gewezen op de zorg waarmee de fysieke gezondheid van de kameraden moet omringd zijn en op het optreden van de PCC (eerder raadgevend en probleemoplossend dan zelf beslissingen nemend)¹². De klemtoon wordt gelegd op het leveren van een algemene bijdrage tot de vorming van de partij, niet op het geven van vorming op zich. Volledig in de lijn van het congres van Vilvoorde wordt besloten: *"Donc la C.C.P. 1° est un organisme de collaboration constructive, 2° a une mission d'aide positive mais que, dans l'accomplissement de cette mission, elle ne se comporte ni en inquisitrice ni en justicière mais en amie, en conseillère*". In de begeleidende brief wordt meteen meegedeeld welk lid van de PCC verantwoordelijk zal zijn voor welke federaties.

Over de interne organisatie van de PCC wordt weinig gezegd. Alleszins was er een dagelijks bestuur, bureau genoemd, dat de werkzaamheden coördineerde en voorbereidde en dat bestond uit een voorzitter, een vice-voorzitter, een secretaris en één of meerdere leden. Wellicht is het zo dat alle zaken via het PCC-bureau werden geïntroduceerd. Alleszins hebben we de indruk dat het bureau niets of ongeveer niets regelde op eigen houtje, zonder de voltallige PCC erbij te betrekken. Er werd al eens omstandig genotuleerd, debatten inclusief, maar dikwijls beperkte dit zich tot het essentiële en soms zelfs tot de besluiten. Wanneer in de discussie een standpunt werd verdedigd, vinden we dikwijls de naam van de spreker terug.

PROBLEMEN BEHANDELD DOOR DE PCC

Beperkte de commissie zich tot politiek essentiële aspecten en, zo ja, hoe ver strekte die

bemoeienis zich uit? Zoals we reeds hebben aangestipt, blijkt uit de statuten dat de volgende bekommernissen centraal stonden: (1) het handhaven van de eenheid van de partij rond de politieke lijn die door de nationale congressen was goedgekeurd en het correct interpreteren ervan, (2) het vermijden van verdeeldheid door fractievorming te voorkomen en (3) het beveiligen van de partij tegen infiltratie en provocaties. De partij was bijzonder alert voor wat een of andere politiedienst uit binnen- of buitenland kon uitrichten en voor andere, concurrerende groeperingen. Vooral de trotskisten werden met argwaan bekeken. De spanning met deze laatstgenoemden zou de destalinisatie nog lang overleven en pas verminderen met de eurocommunistische evolutie, toen de trouw aan de Sovjetunie al een aantal jaren niet meer het criterium was waaraan de betrouwbaarheid van een lid werd gemeten.

Hoe werd de politieke lijn verdedigd? Tijdens het conflict met de grippisten stelde de commissie duidelijk welke meningen als afwijkend werden beschouwd. Onderscheid werd gemaakt tussen (1) de ongewilde, (2) de gewilde en (3) de berekende afwijking om een politiek doel te bereiken. Wat werd hiermee bedoeld?

(1) ongewild betekende dat de dader zich niet bewust was in conflict te komen met de politieke lijn of met de instructies;

(2) gewild betekende dat een afwijkende houding werd aangenomen uit onvrede of uit overtuiging of dat zelfs bewust werd tegengewerkt, maar zonder aan fractievorming te doen;

(3) berekend betekende dat fractievorming werd beoogd.

Een onderzoek in het derde geval kon ver gaan. Op de zitting van het centraal comité van 27 mei 1963 vroeg de PCC om over de volledige lijst te kunnen beschikken van de leden die betrokken waren bij het beheer van verenigingen die door de partij werden gecontroleerd. Het ging voornamelijk om de vriendschapsverenigingen met 'socialistische' landen en om andere organisaties die internationale contacten onderhielden. Er werd nagegaan of sommige leden zich door een pro-Chinese partij lieten uitnodigen en of zij bij die gelegenheid politieke daden stelden¹³. Dit alles gebeurde niet zonder reden. Ook na het congres van Vilvoorde waren een aantal orthodoxgezinden actief in de mantelorganisaties en zelfs in de PCC. Zij hadden zich in 1954 bij de meerderheid neergelegd, maar aarzelden nu niet om zich te beroepen op hun interpretatie van het democratisch centralisme en van basisdemocratische gedachten om meester te worden van de partij¹⁴.

Men verwachtte in het algemeen dat een partijlid zou waarschuwen wanneer een ander lid zich verdacht gedroeg, een niet-lid al te verregaande vragen stelde naar de handel en wandel van leden of naar de partij, of wanneer iemand ernaar streefde om leden politieke daden te doen stellen die de veiligheid van de partij in gevaar brachten. Een tip van een informant werd echter niet zonder meer geloofd. Zijn betrouwbaarheid werd kritisch beoordeeld, al is de informatie hierover niet altijd expliciet in de bronnen aanwezig. Leden werden gewaarschuwd voor provocateurs, zoals blijkt uit een merkwaardig en voor die periode zeldzaam bewaard stuk: "*Liste noire des provocateurs et escrocs exclus du parti communiste de Belgique - n° 1 janvier 1939*".

Soms lag politieke domheid aan de basis van provocatief handelen. Bij een stakingsbeweging kwam het voor dat een heethoofd voorstelde om sabotagedaden te plegen of wapens te verzamelen. Dit leidde zo snel mogelijk tot uitsluiting van het lid in kwestie. Maar de veiligheid van de partij kon ook bedreigd raken door eerlijke bedoelingen. Dit was het geval toen een lid uit solidariteit met de Griekse communisten tijdens de Griekse burgeroorlog hulp aan zeelieden organiseerde. Hij trachtte de zeelui samen met een belangrijke geldsom over de grens te smokkelen, maar werd gevat. Al kon men hem die solidariteit niet verwijten, toch bracht dit eigengereid optreden de veiligheid van de partij in het gedrang.

Een belangrijk aandachtspunt voor de PCC was het bewaren van de goede naam van de partij inzake politieke duidelijkheid en morele zuiverheid. Die duidelijkheid kwam b.v. in het gedrang toen een gewezen Koreavrijwilliger zich kandidaat stelde voor een federaal comité. In dergelijke zaken woog de vraag naar de politieke opportuniteit zwaar. Gelijkaardige overwegingen speelden bij het samenstellen van kandidatenlijsten voor verkiezingen. Er werd belang gehecht aan het privé-leven zodra dit de veiligheid kon bedreigen of het morele prestige kon schenden. Dit blijkt o.m. uit een steekkaart met de volgende notitie: "*Démissionné du CC le ... 1962 à cause des reproches du CC pour mauvais comportement dans l'exercice de sa profession*". Zelfs de sexuele geaardheid kon een argument zijn.

Ook persoonlijke geschillen konden voor de PCC gebracht worden. Dit gebeurde bij conflicten van

financiële aard tussen een lid en de partij of een mantelorganisatie of tussen leden onderling (b.v. bij financiële tribulaties die volgden op een echtscheiding). Dit betekent niet dat de PCC zich systematisch bezig hield met dergelijke detailzaken. Dikwijls ging het initiatief hiervoor uit van een betrokken persoon of organisatie.

Voor sommige zaken betwijfelen we of ze echt door de PCC werden behandeld. We vermoeden namelijk dat het politiek bureau dossiers doorschoof naar het archief van de PCC omdat de commissie nu eenmaal instond voor de bewaring van de informatie over individuen. In belangrijke zaken hield de PCC nauw contact met het politiek bureau en rapporteerde aan het centraal comité¹⁵. Een overzicht van haar werkzaamheden legde ze voor aan het nationaal congres. Met het oog op de verkiezing van een nieuw centraal comité werd een mandatencommissie gevormd waarin een aantal leden van de PCC werd opgenomen. Deze mandatencommissie formuleerde een suggestie van stemgedrag voor de leden van het nationaal congres, die dit advies al dan niet konden volgen.

Tenslotte, in welke mate liet de PCC zich in met het eigen archief? Sporadisch vinden we daar gegevens over. Zo werd tijdens de zitting van 10 februari 1964 besloten om de mandaten van de delegaties op het congres te vernietigen en alleen de lijsten te bewaren van diegenen die werkelijk aanwezig waren. Men zou ook de stembriefjes van het congres vernietigen. Het argument hiervoor was dat niemand sinds een jaar had geprotesteerd. Voor de stembriefjes lijkt de maatregel terecht: ze zijn niet interessant, want de stemming gebeurde naamloos. Wat de mandaten betreft is de vernietiging te betreuren, want voor sommige federaties is het archief zoek geraakt of vernietigd. Immers, de serie dossiers over de nationale congressen is niet altijd volledig, zodat we de samenstelling van de verkozen delegaties wellicht niet meer volledig kunnen achterhalen. Dit toont aan dat alleen de PCC oordeelde over bewaring of vernietiging en zeker geen archivaris, met alle gevolgen van dien.

DE ARCHIEFVORMING: DE SERIES

De PCC maakte de volgende types van archiefstukken aan:

1. een register van de behandelde zaken;
2. notulen:
 - 2.1. van de plenaire zittingen;
 - 2.2. van de zittingen van het bureau;
3. dossiers van de behandelde zaken, opgedeeld in series:
 - 3.1. deze betreffende personen en gekenmerkt met een persoonsnaam;
 - 3.2. deze betreffende zaken, niet identificeerbaar met de naam van één persoon, maar met een begrip zoals titoïsme of grippisme;
4. steekkaarten, alfabetisch geordend op persoonsnamen;
5. rapporten over de werking van de PCC;
6. documentatiemappen.

Had men dit schema toegepast als ordeningsplan, dan beschikten we nu over een eenvoudige en goede toegang¹⁶. Bij de vorming van dit archief werd er klaarblijkelijk niet aan gedacht de series volledig gescheiden te houden en evenmin aan het bijhouden van een dossierinventaris per serie. Ruwweg vinden we drie groepen archiefdozen terug: (1) deze die alleen een term als grippisme dragen ter identificatie, (2) deze die gemerkt zijn met de nummers van de persoonsdossiers en (3) deze die gemerkt zijn met "CCP/NO/...", maar waarin de pakjes notulen verspreid zitten, samen met allerlei andere types van dossiers en mappen.

1. Het register

De zaken die voorkwamen werden chronologisch op datum van introductie geregistreerd in schriften. De drie bewaarde schriften betreffen de periode van 15 september 1949 tot 4 mei 1972. Zij dragen geen kenmerk, want een globale inventaris is nog niet opgemaakt.

2. De notulen

De notulen zitten in afzonderlijke omslagen per serie en binnen die omslagen chronologisch. De

omslagen zelf zijn niet chronologisch geordend, maar steken samen met andere bescheiden in archiefdozen die gemerkt werden met "CCP/NO/" en een volgnummer, zoals al werd gezegd. Op de archiefdozen staat verder de periode vermeld waarop deze notulen slaan, maar deze data stemmen niet meer overeen met de inhoud, wellicht omdat later teruggevonden exemplaren zonder meer zijn toegevoegd.

De notulen van de plenaire zitting en van het bureau zijn in twee en wellicht in drie exemplaren opgemaakt. Immers, in de plenaire zitting van 4 november 1963 vroeg het PCC-bureau om zich van nutteloos geworden archief te mogen ontdoen en er werd besloten om het dubbel van de notulen van 22 oktober 1962 tot 27 maart 1963 te vernietigen. Sporen van een derde exemplaar (een tweede doorslag) vinden we in een aantal zaakdossiers, verknipt per behandelde zaak en (veelal) op bladen geplakt. Het is niet meteen duidelijk of deze knipsels stelselmatig in de dossiers werden ingelast, maar voor een goed begrip van een zaak zijn zij alleszins nuttig. Doos CCP/NO/047 bevat b.v. notulen van de PCC van 4 juli 1951 (het gaat in dit geval alleen om besluiten, niet om een weergave van de discussie). Waar een doorslag van notulen in een dossier zit, laat dit toe om beter de behandelde zaak te begrijpen (b.v. een beschuldiging van titoïsme), wat niet altijd het geval is wanneer men alleen de notulen doorneemt.

Men kan uit de hoofding van de notulen niet meteen opmaken of het gaat om deze van het bureau of van de plenaire vergadering, een onderscheid dat pas duidelijk wordt uit de namen van de aanwezigen. Een zeldzame keer ontbreken die namen. Of de notulen voor beide series compleet bewaard zijn, is nog onzeker.

3. De persoonsdossiers

In principe werd een dossier gevormd voor ieder lid dat een zekere verantwoordelijkheid droeg of wilde opnemen en wellicht voor al wie een probleem vormde¹⁷. Een aantal dossiers zijn echter weinig gestoffeerd, zoals dit van ondergetekende (J. V.), dat alleen een formulier bevat met eigenhandig ingevulde en summiere biografische gegevens bij zijn kandidatuur voor het federaal comité in 1963. Dit illustreert in welke mate na de destalinisatie de relativiteit van de procedure werd ingezien. Het is ook denkbaar dat problemen met leden van de partijleiding hun beslag kregen in het politiek bureau en dat de desbetreffende dossiers niet altijd aan de PCC werden doorgegeven. Historisch het meest interessant zijn de biografische notities ("*questionnaires biographiques*"), die in de stalinistische tijd door leden of kandidaten voor een of andere functie werden opgesteld en de aanmerkingen die een lid of leden van de commissie hierbij maakten. Wie b.v. ooit ontslag had genomen of geroyeerd was, moest verantwoorden waarom hij terug wilde keren. Uit de aanmerkingen blijkt dat niet alleen de betrouwbaarheid maar ook de bekwaamheid, de karaktereigenschappen en zelfs de opportuniteit van een kandidatuur werden afgewogen¹⁸. Op een bepaald ogenblik heeft men de persoonsdossiers een volgnummer gegeven en in archiefdozen gestoken waarop de ingesloten uiterste nummers vermeld zijn. Dank zij die ordening en de *Catalogue* van Milou Rikir zijn zij beter toegankelijk dan de andere dossiers. Tussen de zaakdossiers en onderwerpsmappen (zie verder) raakte echter wel eens een persoonsdossier verzeild, dat we dan niet terugvinden bij Rikir. Heel vervelend is dat heel wat documentatie, soms vrij recent, is toegevoegd. Zelfs mappen met krantenknipsels over personen die nooit partijlid waren maar over wie men om een of andere reden documentatie bijhield, vervuilen dit archief.

4. De zaakdossiers

Ging het om meerdere personen met wie de partij in dezelfde context problemen had of om aangelegenheden die men niet met één persoon kon associëren, dan werd een dossier per aangelegenheid samengesteld. Deze betreffende het titoïsme en het grippisme nemen zelfs meerdere archiefdozen en/of verspreide mappen in beslag (voor het titoïsme zie b.v. doos CCP/NO/47). In deze serie is de wanorde groot. Zo bevat doos CCP/NO/040 de volgende omslagen (de titels staan op de doos):

(1) L'Unité belge - Divers inciviques - Groupements anticommunistes

Het is een documentatiemap die werd bijgehouden in verband met anti-communistische acties en die in de eerste plaats persknipsels bevat uit de jaren 1952 en 1953. Handgeschreven notities in

verband met een vermeende omkoperij en met de aanslagen op Xavier Relecom, Irène De Vries, een partijlokaal en Julien Lahaut, ontvangen scheldbrieven, enz. werden ook toegevoegd. De notities zijn meestal opgemaakt in telegramstijl, zodat interpretatie alleen mogelijk wordt wanneer we ze vergelijken met de persknipsels. Hierbij hoort wellicht een tweede omslag met persknipsels en notities over uiterst-rechtse organisaties. Dit alles betreft het begin van de jaren 1950.

(2) *Affaire Impersouple ...*, 1954-1957

In deze zaak werden problemen behandeld i.v.m. door de partij geïnvesteerd geld in een firma: "*La CCP considère qu'il y a eu ... de lourdes atteintes à la morale communiste*".

(3) C[amera] des envoyés dans démocraties populaires (9/8 - 6/9 1956)

De PCC hield zich zelfs bezig met de vraag wie in aanmerking kwam om op vakantie te mogen in de Sovjetunie of in de Oost-Europese volksdemocratieën en of het politiek bureau de keuze mocht maken dan wel een afzonderlijke commissie van het centraal comité (CC).

(4) ULB-1952

Het gaat om een gevaar van dissidentie in de ULB-cel (november 1952), waar professoren en wetenschappers reeds jaren in conflict waren met de studenten. We gaan niet in op deze geschiedenis, maar willen de lezer toch de volgende anecdote niet onthouden: aan beide partijen viel wel iets te verwijten, maar aan de studenten werd gauchisme verweten en er werd verwezen naar Stalin om hen te doen inzien dat er genuanceerd moest worden geoordeeld (sic!).

De inhoud van deze doos illustreert hoe de zaakdossiers door elkaar zijn geraakt. De samenstelling is noch door een inhoudelijk verband bepaald noch chronologisch. In een aantal gevallen hebben we de indruk dat bureelmeubelen van PCC-leden werden leeg gemaakt en dat de inhoud in dit bestand werd ingelast. Niet alle omslagen zijn met zekerheid archief van de commissie in strikte zin. Het is soms zeer de vraag of een aantal ervan wel iets met het werk van de PCC te maken heeft. In doos CCP/NO/056 vindt men één map waarvan het eerste stuk de naam van Jaak Withages draagt, een ander mapje zijn initialen "*J.W.*" vermeldt en nog andere voorzien zijn van potloodnotities als "*gegeven door ...*" of "*gevonden in het archief van ...*". Doos CCP/NO/027 bevat een map met briefwisseling tussen twee leden, Bob Claessens en Albert De Coninck. Dit mag correct lijken vanuit het standpunt dat de PCC een archiefvormer was en het werk van de leden daar thuishoort, maar de herkomst mocht in dat geval duidelijker aangegeven zijn. Vele archiefgebruikers zullen oordelen dat het hier om detailkritiek gaat en dat het er weinig toe doet of bepaalde stukken van de commissie als dusdanig zijn of van één van haar leden. In de ogen van de archivaris echter is de context geschonden, waardoor de mogelijkheid van historische kritiek in principe wordt geschaad. Deze overweging is van belang voor alle vorsingswerk. Door al deze gebreken is het niet eenvoudig om een zaak te volgen.

5. De steekkaarten

Het 9de congres (Brussel, 1948) besloot steekkaarten op te maken per federatie, afdeling en basisgroep en per bedrijfssector ("*fichier général CCP*"). Dit hing samen met de grote inspanning die geleverd werd om de plots groot geworden partij beter te structureren en ze in stand te houden. Er werden lijsten en statistieken aangelegd van militanten en vrijwilligers, van leden die in aanmerking kwamen voor publieke functies (b.v. het Rekenhof) en wellicht van beroepsgroepen die men hoopte aan te spreken of te consulteren zoals geneesheren en anderen. Doos CCP/NO/029 geeft daar een mooi inzicht in. Er zou met vertrouwenspersonen worden gewerkt om de banden met de leden te onderhouden.

Er zijn twee types kaartjes in één rangschikking. Het eerste type heeft een voorgedrukt formulier met volgende inhoud:

- naam, voornaam, geboortedatum en -plaats, woonplaats, partijfederatie, beroep en bedrijf of dienst;
- opeenvolgende verantwoordelijkheden in de partij, soms met het eerste jaar van het lidmaatschap;
- gevolgde cursussen ("*école centrale du parti, 15/4-oct.1952*" of "*16 mois école léniniste Moscou, 1936*");
- komt in aanmerking als kandidaat voor: centrale partijscholing, centraal comité, redactie (van de partijpers), commissiewerk, bestendige, enz.;
- op te volgen door ("*pour développement par*") (volgt een naam).

Soms werden er aanmerkingen aan toegevoegd, met name in verband met de functies en de

houding tijdens de Tweede Wereldoorlog. Niet alle velden werden altijd even correct ingevuld.

Het tweede type kaartje is handschriftelijk of met een schrijfmachine opgemaakt en vertoont een minder uitgewerkt formulier:

- naam, voornaam;
- partijfederatie en -afdeling;
- geboortedatum;
- beroep;
- datum van toetreding tot de partij;
- lid van vakbond;
- verantwoordelijkheid in de partij (b.v. "membre comité national de la jeunesse communiste");
- eventuele aanmerkingen zoals de reden tot uitsluiting uit de partij.

Dit steekkaartenstelsel is kennelijk niet (meer) volledig. Welke bedoeling had het? Het is niet aangewend als een klapper op de dossiers, want er is geen verwijzing naar. Het was klaarblijkelijk een instrument om zich snel te informeren over de leden. Wellicht werd het niet alleen door de PCC gebruikt, maar b.v. ook door de reeds vermelde "*service des cadres*".

6. De rapportering

Bij ieder nationaal congres bracht de commissie verslag uit over haar handelingen. Een samenvatting verscheen in de *Rode Vaan* en in de *Drapeau Rouge*. De integrale tekst vindt men - indien bewaard- bij de dossiers "*nationale congressen*", die een afzonderlijke chronologische serie vormen in een apart bestand.

REALITEIT EN IDEALE ORDE

Wij hebben, zo menen wij, de fouten in de ordening van het PCC-archief voldoende omschreven. Het is duidelijk dat:

- er van het begin af aan geen dossierinventaris is opgemaakt en bijgehouden, ook al gaf het register van behandelde zaken daar de mogelijkheid toe;
- de zaaksgewijze ordening in het honderd liep;
- de persoonsdossiers nog het meest toegankelijk zijn, ook al verzeilden sommige in zaakdossiers;
- dossiers ter bewaring werden doorgeschoven aan de PCC, maar dat dit wellicht noch systematisch noch met respect voor de oorspronkelijke archiefvormer gebeurde;
- de persoons- en zaakdossiers aangevuld werden met documentatie die soms in verband stond met het onderwerp (in dit geval te rechtvaardigen), soms helemaal niet en soms zelfs is toegevoegd in een later stadium;
- documentatiemappen en archiefdossiers vermengd zijn.

Het resultaat is dat slechts enkelen na jaren werk met zekerheid kunnen beweren dat zij het hele bestand van de PCC of alles rond een bepaald persoon, zaak, onderwerp of periode hebben gezien. Een slechte ordening betekent zowel voor de archivaris als voor de historicus een groot tijdverlies. Vergeten we ook niet dat een goede inventarisering de beveiliging van de stukken bevordert. Dat een betere toegankelijkheid moet worden nagestreefd, staat buiten kijf. Daarom is het nog niet nodig het arbeidsintensieve inventariseringswerk ook te laten volgen door een materiële herschikking. Toch moet er iets gebeuren. Minstens intellectueel moet een ordening worden opgemaakt, gecombineerd met een goede indicering en dit voor alle communistische bestanden. Alleen dan is het mogelijk een persoon of een zaak te volgen in de archieven van de centrale instanties, in de archieven van de federaties of afdelingen en in de bestanden van personen. Maar op dit punt wringt het schoentje: niet alle bestanden zijn bewaard of zelfs maar gevormd. Dit laatste zou met name het geval zijn voor het politiek bureau in de meest recente periode. We moeten hiervoor het archief van de leden van het PB napluizen. Kortom, een uitgewerkt programma van nazicht en ordening is nodig bij het DACOB of het CARCOB. We staan tevens voor de taak de gekende bestanden aan te vullen door een uitgebreide prospectie. Dit alles vraagt tijd en vooral meer financiële middelen. Maar het archief van de Communistische Partij is een interessant onderdeel van het Belgisch en Vlaams patrimonium en verdient zulke inspanning.

1. Met bijzondere dank aan Alain Meynen, archivaris van het DACOB, voor zijn bereidwillige vingerwijzingen.
2. J. DHONDT, *Un militant gantois de la première internationale*, in *Contributions à l'histoire économique et sociale*, t. II, 1963, blz. 93-141 en in *Jan Dhondt. Machten en mensen*, Gent, 1976, blz. 345-385; zie ook de situering die Prof. Dr. Romain Van Eenoo aan dit artikel wijdde (blz. 341-342).
3. Voor een goed begrip: de nationale congressen bepalen de politieke lijn en kiezen de leiding, het centraal comité. Dit laatstgenoemde kiest het politiek bureau en het nationaal secretariaat als uitvoerende instanties. Wat de verkiezingen en de voorbereidende debatten voor het bepalen van de politieke lijn aangaat, vinden we hetzelfde stramien op de lagere niveaus van federaties (b.v. Gent-Eeklo-Sint-Niklaas) en afdelingen (b.v. Gent).
4. R. HEMMERIJCKX, *Tussen hamer en sikkel: communistische archieven in het AMSAB en het CLM*, in *Brood & Rozen*, 1997, nr. 4, blz. 135-150.
5. Dat de Communistische Internationale (Comintern) zowel inhoudelijke als organisatorische richtlijnen gaf, is vandaag wellicht minder gemakkelijk te begrijpen. Vergeten we niet dat de communisten zich opstelden als een wereldbeweging en dat de Communistische Partij van België zich derhalve "sectie van de communistische internationale" noemde.
6. Zie de inleiding van Claude Renard op het werk van Milou Rikir, op. cit., blz. 4-6. Een "service des cadres" is inderdaad werkzaam geweest en dat er een relatie was met de PCC, is duidelijk, maar welke hebben we niet bestudeerd.
7. Er werd overgeschakeld van een strategie van klasse tegen klasse naar de volksfrontgedachte. Tot wederopname van 42 ex-leden werd reeds geadviseerd op het congres van 1936.
8. Voor de draagwijdte van deze inquisitiestijl leest men het recente getuigenis van Louis Van Geyt in A. MEYNEN, *Van Praag 1948 tot Vilvoorde 1954. Politieke biografische gesprekken met Louis Van Geyt*, Brussel, 2001, blz. 53 en volgende.
9. Grippa was de centrale figuur in de eerste pro-Chinese beweging in België. Zijn initiatief tot aanleunen bij Mao (tegen de SU- of Kroetchov-lijn) leidde tot fractievorming in de partij en tot felle politieke confrontaties. AMADA (de huidige PvdA) ontstond buiten de Communistische Partij.
10. De eurocommunistische discussie leidde uiteindelijk tot een grondige herziening van de eigen attitudes, meer bepaald tot een opwaardering van de formele aspecten van de democratie.
11. In deze artikels gaat het om (a) de bevoegdheden van partijinstanties bij overtreding van de werkingsregels en (b) de schorsing en het recht op beroep en op wederopname als lid.
12. Politiek mag altijd een zwaar beroep zijn, maar de inzet die van communistische militanten en vooral bestendigen werd gevraagd was meer dan uitputtend, zelfs in politiek rustige periodes.
13. De eerste doos van de onderwerpsmap "Grippisme" bevat uitgetypte notities van Maurice Massoz over zijn toeristische reis naar Albanië en de vertaling van een vraaggesprek dat hem daar werd afgenomen door het blad *Zeri i Popullit*.
14. J. Grippa antwoordde op een brief d.d. 27 februari 1962 van het PB, waarin hij het PB-standpunt beoordeelde als "tegenstrijdig met de statuten, tegen de organisatorische regels van een Leninistische partij en tegen het democratisch centralisme". Hij kondigde aan dat hij de brief zou overmaken aan de PCC, wat getuigt van zijn verwachting daar een voet in huis te hebben. Cfr. ook de aanmerking van Fonteyne, lid van de PCC: "C'est à la base que l'on doit discuter d'abord et sans aucune pression". Hij verzweeg wel dat Grippa al een hele tijd bezig was om leden van ver buiten de eigen federatie te polsen inzake hun betrouwbaarheid t.a.v. de Chinese standpunten.
15. Het PB duidde een vertegenwoordiger aan bij de PCC, wat niet betekent dat deze altijd aanwezig was.
16. Een ordeningsplan is een schema dat de structuur van een levend archief bepaalt.
17. In de archivaliek wordt de term dossier in principe voorbehouden voor een geheel van informatie dat betrekking heeft op de afhandeling van één zaak. In alle andere gevallen spreekt men van mappen (onderwerpsmap, documentatiemap).
18. Voor vele wetenschappelijke studies werd al gebruik gemaakt van deze dossiers. Figuren zoals Louis Paul Boon, Maarten Thijs en anderen en onderwerpen als het verzet tijdens de Tweede Wereldoorlog, buitenlandse politieke vluchtelingen in België, intellectuelen en het communisme maken dat de aandacht voor het communistisch archief groot is.
19. Indien we dit wel zouden doen, moet alleszins een concordans van de nieuwe naar de oude nummering worden gemaakt opdat de vele verwijzingen hun bruikbaarheid niet zouden verliezen.